

I KRONIKA²⁰²² 70

70
2022

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2022, letnik 70, številka 1

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

25. januarja 2022

Naslednja številka izide/ Next issue:

junij/ June 2022

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

320 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Grb Celjskih na sklepniku cerkve pavlinskega samostana Lepoglava v hrvaškem Zagorju, ustanove celjskega grofa Hermana II. ok. leta 1400 / Coat of arms of the Counts of Cilli on the keystone in Lepoglava Pauline Monastery in Croatian Zagorje, founded by Count Herman II. around 1400 (foto / Photo: Miha Kosi)

Na zadnji strani/ Back cover: Okvir glavnega portala Zoisove palače v Ljubljani / Frame of the main portal of Zois Mansion in Ljubljana (foto / Photo: Metoda Kemperl)

KAZALO

Razprave

**Andrej Gaspari, Rene Masaryk, Mojca Fras,
Jasna Štajdohar, David Badovinac:**

Zanimiva arheološka odkritja na območju
potopljenega ledeniškega obrusa v Blejskem jezeru
pri Želečah.....5

Jaka Banfi:

Uprava grofov Celjskih (1341–1456).....21

Darja Mihelič:

H genealogiji piranskega intelektualca 16. stoletja.
Almerigo Petronio in njegova družina.....59

Boris Golec:

Hudič kupi Slom in postane Slomšek. Razkriti prvi
prednik škofa Slomška na Slomu pri Ponikvi 77

Metoda Kemperl:

Zoisova palača v Ljubljani:
še enkrat o portalih glavne fasade 91

Aneja Rože:

Šolski živžav na Premu. Premska osnovna šola
od ustanovitve do začetka 20. stoletja 105

Robert Devetak:

Aleksandrinstvo in aleksandrinke v slovenskem
goriškem časopisju pred prvo svetovno vojno 123

Daniel Siter:

Švabsko-nemška kulturna zveza in vloga njenih
članov na Slovenskem v letih 1922–1945 141

Dunja Dobaja:

Občina Dobrunje v obdobju italijanske okupacije
1941–1943 161

Milan Bufon:

Slovenci v Trstu nekdaj in danes: težavno
ohranjanje multikulturalnosti na robu slovenskega
etničnega ozemlja 177

Ivan Smiljanić:

Spomeniki kiparjev vojakov v slovenskih
vojašnicah JLA.....199

Po razstavah

Na Dvoru ulita umetnost. Občasna zgodovinska
razstava (*Majda Pungerčar*) 223

Jubilej

Vinko Rajšp na pragu osmega
desetletja (*Darja Mihelič*) 229

Ocene in poročila

Hannes P. Naschenweng: Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Ein genealogisches Kompendium. Band I: Abele bis Juritsch; Band II: Lachawitz bis Zwickl, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 43/1 in 43/2 (ur. Gernot Peter Obersteiner) (<i>Matjaž Grabornik</i>).....	233
Mojca Horvat: Gospodstvo Negova, kot ga slikajo arhivski viri (<i>Tomaž Lazar</i>)	235
Boris Golec: Slovenska posebnost – dvorec Podšentjur v Podkumu. Od nenavadnega nastanka do desetih rodov rodbine Čop (<i>Jernej Kotar</i>).....	237
Simon Rutar in Beneška Slovenija (ur. Danila Zuljan Kumar in Petra Kolenc) (<i>Neva Makuc</i>).....	238
Slovinci, za zmiraj gre! 100. obletnica koroškega plebiscita (ur. Zdenka Semlič Rajh; pisci besedil in pisci besedil kataloških enot Dragan Matić, Zdenka Semlič Rajh, Marko Štepec) (<i>Jurij Perovšek</i>).....	239
#receptiizarhiva: stoletni kuharski zapiski za sodobno rabo (ur. Borut Batagelj); avtorji besedil Borut Batagelj, Aleš Brod, Oskar Zoran Zelič. (<i>Ljudmila Bezlaj Krevel</i>).....	243
Nina Vodopivec: Tu se ne bo nikoli več šivalo. Doživljanje izgube dela in propada tovarne (<i>Urška Strle</i>).....	244

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 72.034.7:692.212"17"
728.83:929Zois Ž.(497.451.1)

Prejeto: 15. 6. 2021

Metoda Kemperl

prof. dr., Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva pl. 16, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: metoda.kemperl@pef.uni-lj.si

Zoisova palača v Ljubljani: še enkrat o portalih glavne fasade

IZVLEČEK

Članek obravnava portale glavne fasade Zoisove palače Breg 22 v Ljubljani. Sedanjo podobo je palača s precej pestro stavbno zgodovino dobila okrog leta 1805 in v sebi združuje šest hiš. Glavni portal izvira iz prve Zoisove vogalne hiše, a so ga na sedanje mesto prestavili okrog leta 1765, ko so hišo združili s sosednjo Erbergovo palačo. Portal je verjetno nastal v delavnici kamnoseka Luke Misleja med letoma 1710 in 1727 in je kvalitetno ter izvirno delo, ki izstopa iz sočasne produkcije v Ljubljani. Ostali portali so enake oblike, pri čemer so prvi, četrty in šesti z leve nastali okrog leta 1805 ob zadnji povečavi palače in verjetno sodijo v opus zidarskega mojstra Ignaca Pragerja, drugi, tretji in sedmi pa leta 1832, pri čemer slednji trije oblikovno posnemajo prve tri.

KLJUČNE BESEDE

Michelangelo Zois, Žiga Zois, Zoisova palača, Ljubljana, baročni portali, baročna arhitektura, Luka Mislej, France Grumnik, Angelo Putti

ABSTRACT

ZOIS MANSION IN LJUBLJANA. A FRESH LOOK AT THE PORTALS ON THE MAIN FAÇADE

The article discusses the portals on the main façade of Zois Mansion on Breg 22 in Ljubljana. The building, characterized by an extensive architectural history and now combining six houses, was given its current appearance around 1805. The main portal, originating from the first Zois corner house, was transferred to the current location about 1765, when the house was merged with the next-door Erberg Mansion. Probably built in the workshop of the master stone carver Luka Mislej between 1710 and 1727, the portal represents a high-quality and original work that stands out from the rest of Ljubljana's contemporary production. Other portals use the same form. The first, the fourth, and the sixth from the left were built about 1805, during the last expansion of the mansion, probably forming part of the opus of the architect Ignac Prager. The second, the third, and the seventh portals date to 1832, formally imitating the former three.

KEY WORDS

Michelangelo Zois, Žiga Zois, Zois Mansion, Ljubljana, Baroque portals, Baroque architecture, Luka Mislej, France Grumnik, Angelo Putti

Uvod

Uroš Lubej je v pričujoči reviji leta 1988 objavil članek, v katerem je delno razjasnil stavbno zgodovino Zoisove ljubljanske palače na Bregu 22.¹ Nesimetričnost razporeditve okenskih osi glavne fasade ter izven glavne osi postavljen glavni portal palače že na prvi pogled pričata o večkratnih do- in prezidavah. Lubejevo pozornost je pritegnila tudi plošča, vzdana nad portalom, levo od glavnega portala. Plošča je rahlo trapezoidne oblike, na njej pa sta poleg grba še napis LABACH in letnica 1589. Na podlagi upodobitev iz 18. stoletja in arhivskih virov je ugotovil, da je Michelangelo Zois (od leta 1728 lastnik le vogalne desne hiše), potem ko je leta 1765 kupil sosednjo Erbergovo hišo, združil obe stavbi. Ko je primerjal Wiserjevo risbo Brega, ki je nastala med letoma 1760 in 1765,² na kateri so na mestu sedanje Zoisove palače še vidni prva Zoisova palača, Erbergova palača in Bistriški dvor s cerkvijo sv. Lovrenca, in oljno sliko Andreja Herrleina *Požar v Krakovem* iz leta 1798, na kateri sta Zoisova in Erbergova palača že združeni, je ugotovil, da so po letu 1765 premestili tudi stare portale. Za grbovno ploščo pa je domneval, da gre za sklepnik nekdanjega portala v Erbergovi hiši, saj je vzdian na mestu portala v to hišo. Hiša je bila v 16. stoletju mestno skladišče, zato je domneval, da je bila grbovna plošča na portal nameščena kot znak, da gre za mestno stavbo. Ob tem je omenil, da je ljubljanski stavbenik Abondio Donino leta 1615 v prošnji za oprostitev davkov omenil portal in mestni grb, ki ga je izklesal leta 1589 za mestno skladišče. Lubej je to arhivsko izpričano Doninovo delo pozneje povezal z grbovno ploščo na fasadi.³

A na fasadi je še ena plošča, katere letnico se tradicionalno povezuje z nastankom glavnega portala ter z današnjo podobo palače. Plošča je vzdana levo poleg glavnega portala. Zgoraj je poškodovana, zato je na njej mogoče prebrati le še: »Zois P. P. MD-CCXCVIII«. To letnico 1798 je Nace Šumi, ki je prvi pisal o palači, razumel kot datacijo portala, saj se mu je z njo zdel dobro združljiv njegov slog. Za portal je namreč zapisal, da je s svojo stilizacijo rozet in čelom (odvod portala cerkve sv. Petra) razgibano formo sicer okrnil, ne pa popolnoma zadušil. Za palačo v celoti je zapisal, da je bila iz več manjših hiš v enotno stavbo prezidana med letoma 1765 in 1770

ter da je dober primer klasicistične arhitekture, kjer je še mogoče opaziti baročno tradicijo, a ni več baročne kompozicije.⁴ Leta 1976 je Damjan Prelovšek zapisal, da je bila palača enotno fasadirana proti koncu 18. ali v začetku 19. stoletja, v ta čas pa je postavil tudi glavni portal.⁵

Leta 1991 je bilo v *Slovenskem biografskem leksikonu* objavljeno obsežno geslo, posvečeno Žigi Zoisu. V njem je na kratko omenjena tudi ljubljanska palača: »Precej denarja je Z. namenil za razširitev zemljiške posesti ob hiši na Bregu v Lj. K 5 hišam, ki jih je združil že oče, je 1793 dokupil še dvorec nekđ. samostana iz Bistre. Dvorec je dal prezidati v dvonadstropno stavbo in 1806 nadzidal še tretje nadstr. K svoji palači je dokupil del mestnega obzidja z obrambnim zidom, dal zid podreti, jarek zasuti in zemljišče zasaditi z drevjem ...«⁶ Kljub temu so po Šumiju 1798 kot letnico povečave in enotnega fasadiranja povzeli Ivan Stopar,⁷ Jože Suhadolnik⁸ in avtorji vodnika po baročni Ljubljani iz leta 2007.⁹ Stopar je nekaj let pozneje to letnico opustil in zapisal le, da je blok hiš (Bistriški dvor, Erbergova palača, Zoisova palača) Žiga Zois združil in prezidal po letu 1793.¹⁰ Šumi je leta 2007 v razstavnem katalogu svoje ugotovitve iz leta 1961 ponovil takole: »Med 1765–1770 in 1793–1800 so več starejših hiš združili in prezidali v enotno stavbo. Letnica 1798 ob portalu se zdi primerna za čas njenega nastanka. S stilizacijo rozet in čelom (odvod portala sv. Petra) je razgibano formo sicer okrnil, ne pa povsem zadušil. Prav ta portal začinja za Ljubljano in njeno deželno okolje vrsto značilnih motivov domačega empira. Fasada je povsem gladka, nečlenjena. Poudarjajo jo le okenski okviri.«¹¹

Edini daljši zapis o palači je objavil Tine Germ leta 2010 in je dosegljiv na spletnem portalu DEDI. Avtor je zapisal, da je Zois do leta 1798 vse stavbe združil z enotnim pročeljem. Lubejev podatek, da je A. Donino leta 1589 izdelal portal za mestno skladišče, je povezal s še ohranjenim glavnim portalom te palače, a poudaril, da je bil portal v 18. stoletju predelan.¹²

⁴ Šumi, *Ljubljanska baročna arhitektura*, str. 168.

⁵ Prelovšek, *Ljubljanska arhitektura*, str. 42, 52.

⁶ Valenčič et al., *Zois plemeniti Edelstein, Žiga*.

⁷ Stopar, *Sprehodi po stari Ljubljani*, str. 105.

⁸ Suhadolnik, *Novi trg z okolico*, str. 77–83.

⁹ Kemperl et al., *Baročna Ljubljana*, str. 56.

¹⁰ Stopar, *Ljubljanske vedute*, str. 73, 74.

¹¹ Šumi, *Arhitektura 18. stoletja*, str. 213. Ker je katalog izšel že po Šumijevi smrti, je večino kataloških enot z novimi spoznanji dopolnil Igor Sapač, enota *Zoisova palača* pa je ostala brez pripomb. Sapač je v isti publikaciji v poglavju o arhitektih prezidavo Zoisove in Erbergove palače datiral v čas okoli leta 1740 in jo umestil v skupino anonimnih arhitekturnih stvaritev, med katerimi bi utegnili biti tudi dela Johanna Georga Schmidta. Ob tem je ponovil Šumijevo domnevo o združitvi vseh hiš z Bistriškim dvorom leta 1798 (Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 264).

¹² Germ, *Zoisova palača v Ljubljani*.

¹ Lubej, Mestni grb, str. 74–76. Za pomoč pri pripravi članka se zahvaljujem Urošu Lubeju, Luki Vidmarju in Mihi Preinfalku. Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0199 (Slovenska umetnost in umetnost Srednje Evrope in Jadrana), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² Lubej je nastanek risbe zelo ohlapno postavil v sredino 18. stoletja (Lubej, Mestni grb, str. 74–76). Že Kidrič pa je nastanek risbe argumentirano datiral v čas med letoma 1760 in 1765 (Kidrič, *Zoisova korespondenca*, str. 212). Po njem je datacijo prevzel Stopar (Stopar, *Ljubljanske vedute*, str. 73, 74).

³ Lubej, Donino, str. 557.

Zoisova palača v Ljubljani (foto: M. Kemperl).

Iz zapisanega sledi, da so pisci letnico 1798 večinoma interpretirali kot leto izdelave glavnega portala in/ali leto zadnje razširitve palače in poenotenja fasade, le Germ je menil, da je bil portal izdelan leta 1589 in predelan v 18. stoletju.

Leta 2019 sem se začela poglobljeno ukvarjati z zgodovino gradnje te palače in sem ugotovitve predstavila na simpoziju *Baron Žiga Zois: nova spoznanja ob dvestoletnici smrti* novembra istega leta,¹³ zbornik simpozija pa bo izšel v prvi polovici leta 2022. Ob tem je bilo poudarjeno, da ne grbovna plošča ne plošča z napisom nista *in situ*, se ne nanašata na zgodovino palače oziroma starejših stavb, ki jih palača vsebuje, niti nista povezani z nastankom portalov. Provenienco obeh plošč nam je namreč že leta 1932 razkril Rudolf Andrejka v časopisu *Slovenec*.¹⁴ Zapis je nastal ob veliki obnovi palače pod novim lastnikom Rihardom Skubcem. Ta je palačo kupil od podjetnika Petra Kozine, ki je palačo in okolico obnavljal leta 1918. Takrat so ploščo z napisom našli na vrtu ob Zoisovi cesti in Kozini se je zdela dovolj zanimiva oziroma je bil ponosen na nakup Zoisove palače, tako da jo je dal vzidati ob stopnicah, ki so vodile iz vrta v stanovanje. Na plošči je bilo v celoti vklesano: Poserunt / Grati filii / Zois / P. P. / MD-CXCXVIII. Zapis bi se v slovenščini glasil: Postavili hvaležni Zoisovi otroci blagemu očetu 1789. Ploščo so na sedanje mesto prestavili leta 1932, a ob prenosu so delavci tablo poškodovali, zato je odlomljena in napis ni več viden v celoti. Torej se tabla nanaša

na nekaj, kar so Žiga Zois in njegovi sorojenci postavili na vrtu ob palači svojemu očetu Michelangelu v spomin.¹⁵ Tudi grbovna plošča je bila na sedanje mesto vzidana precej pozneje, kot je datirana. Tudi to ploščo je našel Peter Kozina med staro šaro in jo dal sprva vzidati ob stopnišče, ki vodi s spodnjega na zgornji vrt. Andrejka je predvideval, da plošča izhaja iz mestnega obzidnega stolpa, ki je stal na vogalu južnega in zahodnega zidu oziroma na vogalu današnje Zoisove in Emonske ceste in ga je leta 1785 mesto prodalo Zoisu.¹⁶ Ugotovljeno je tudi bilo, da je glavni portal že upodobljen na Zullianijevi risbi iz leta 1751, slogovna analiza pa je pokazala, da bi starejši del portala lahko nastal v 17. stoletju, atika pa v prvi polovici 18. stoletja. Prav tako se na risbi dobro vidi, da ta portal ne izvira iz Erbergove hiše, ampak iz vogalne hiše, torej prve Zoisove hiše. Michelangelo Zois ga je dal prenesti, ko je leta 1765 združil vogalno hišo in Erbergovo hišo ter dal sezidati stopnišče, s katerim je povezal obe hiši. Na podlagi upodobitev in številčenja hiš nam je uspelo dokazati, da je bil Bistriški dvor s cerkvijo podrt šele po letu 1802, palača pa je bila z uporabo nekaj starih zidov dvora za dve okenski osi razširjena na jug okrog leta 1805 in je tako dobila sedanjo podobo. Takrat je arhitekt poenotil vse fasade in odstranil pilastrsko členitev nekaterih starejših fasad; glavnega portala ni premikal, pač pa je izdelal nekaj novih portalov.

¹⁵ Več o zgodovini ureditve in lokaciji vrta ob palači bo predstavljeno v zborniku simpozija, ki bo izšel leta 2022.

¹⁶ Po Andrejki sta zapis o izvoru plošč povzela Kidrič (Kidrič, *Zoisova korespondenca*, str. 21) in Kopriva (Kopriva, *Ljubljana skozi čas*, str. 85, 86).

¹³ Kemperl, *Zoisova palača v Ljubljani*, str. 14.

¹⁴ Andrejka, *Zoisova palača v Ljubljani*, str. 17.

V simpozijemskem prispevku pa ni bila razrešena vsa problematika, zato bomo na tem mestu bolj poglobljeno analizirali portale glavne fasade in skušali ugotoviti, kdaj so nastali in kdo je njihov avtor. Pri poskusu datacije in atribucije si bomo pomagali s stilno analizo portalov in starimi fotografijami palače, saj arhivskih virov, ki bi se nanašali na omenjeno problematiko, zaenkrat še ne poznamo.

Glavni portal

Bogat glavni portal je nameščen med sedmo in osmo okensko osjo z leve sicer 12-osne fasade. Sestavljen je iz pravokotne osnovne plošče, izstopajočega polkrožno zaključenega portala, ravne profilirane grede in volutaste atike. Polkrožni portalni del je rustični: sestavljen je iz kvadrastih ali trapezoidnih kamnov s trikotnimi prizmastimi zaključki, ki imajo različno globino in teksturo oziroma se menjujejo bolj grobo obdelani in izstopajoči kamni z bolj plitvimi in gladkimi kamni. Na vrhu je volutasta agrafa. V obeh obločnih poljih sta reliefno upodobljena cvetova z zavihanimi listi, ki spominjajo na akant. Greda je nad agrafo rahlo dvakrat stopnjevana. Nad njo je volutasta atika, ki se zgoraj zaključuje s segmentnim profiliranim lokom. Podpirata ga voluti, ki tečeta na strani in se spodaj zaključujeta v nekakšnem zavitem listovju, ki pa je na obeh straneh (pod okvirom okna)

rahlo odbit. Med njima sta simetrično dve gladki voluti, ki po debelini izstopata, in dva navzdol obrnjena akantova lista.

Slog portala je v osnovi torej manierističen, saj se na njem menjavajo grobo in gladko obdelani kamni dveh globlin in s prizmastimi zaključki. Zato bi teoretično lahko nastal leta 1589 pod dletom Abondia Donina. A manieristični rustični portali so praviloma precej bolj grobo obdelani in precej bolj glomazni, zato bi morali portal datirati precej pozneje, vsaj v drugo polovico 17. stoletja.

Grobo obdelani rustični portali so se razmahnili v času manierizma (na primer Palazzo del Te (1524–34, Giulio Romano),¹⁷ Palača Bocchi v Bologni (1545, Jacopo Barozzi da Vignola), Villa Giulia (1551–1555, Jacopo Barozzi da Vignola),¹⁸ villa Pisani v Vicenzi (1542, Andrea Palladio), palača Schio v Vicenzi (1565/66, Andrea Palladio) in vila Sarego v Veroni (1569, Andrea Palladio).¹⁹ Populariziral jih je (še posebej tiste s kombinacijo rustike in gladko obdelanega kamna) Sebastiano Serlio (1475–1554) v traktatu *Extraordinario Libro di Architettura*, ki je prvič izšel leta 1551.²⁰ Nekaj takih portalov najdemo tudi v izjemno vplivnem traktatu arhitekta Jacopa Vignole (1507–1573) *Regola delli cinque ordini d'architettura*, ki je prvič izšel leta 1562, a so ga ponatiskovali do konca 18. stoletja.²¹ Za njim sta jih nekaj objavila tudi Orazio Perucci (1549–1624) v delu *Le Porte d'Architettura Rustica*,²² ki je posthumno izšlo leta 1634, in Giuseppe Viola Zanini v delu *Della architettura* iz leta 1626.²³ Arhitekti so se na te predloge dolgo naslanjali, zato je njihova dela težje datirati.²⁴

Nekaj rustičnih portalov je ohranjenih tudi v Ljubljani, a nobeden od njih nima tako plastično oblikovanih kamnov s prizmastimi zaključki in ni tako precizno izdelan.²⁵ Portal križevniškega samostana na Gosposki 18, nad katerim je še rustična preklada, je datiran z letnicama 1567 in 1766 (verjetno gre za leti izdelave in obnove). Drugi portali so preprostejši in večinoma niso datirani, zaradi slogovnih neizrazitosti pa jih je zelo težko datirati; to so portali hiš Križevniška 2, Križevniška 8, Križevniška 16, Salen-

Zoisova palača, glavni portal (foto: M. Kemperl).

¹⁷ Belluzzi, *L'Opera Rustica*, str. 99–111.

¹⁸ Monari, *Palazzo Bocchi*, str. 113–128.

¹⁹ Wundram, *Andrea Palladio*, str. 66, 67, 74, 75.

²⁰ Serlio, *Extraordinario Libro di Architettura*.

²¹ Barozzi da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*.

²² Perucci, *Porte d'Architettura Rustica*; Scaduto, *Porte d'architettura rustica*, str. 17–32.

²³ Viola Zanini, *Della Architettura*.

²⁴ Za problematiko glej Morolli, »A quegli idej selvestri«, str. 55–97; Belluzzi, *L'Opera Rustica*, str. 99–111; Monari, *Palazzo Bocchi*, str. 113–128; Gudelj in Ruso, *Tiskani renesansni traktati*, str. 104–109; Sutura, *Porte e finestre*, str. 65–74; Scaduto, *Sebastiano Serlio*, str. 57–68; Scibilia, *L'uso del trattato*, str. 69–78; Russo, *Indagine sulla fortuna*, str. 45–56; Scaduto, *Porte d'architettura rustica*, str. 17–32.

²⁵ Enostavni rustični portali so zelo značilni za dvorce in vile, zgrajene ali prezidane med 16. in 18. stoletjem, a zaradi kompleksnosti problematike se bomo v tej razpravi omejili le na ljubljanske portale.

drova 6, Mestni trg 9, Mestni trg 10, Mestni trg 25, Stari trg 2, Stari trg 3, Ciril-Metodov trg 20, Ciril-Metodov trg 4, Gornji trg 22 (1770 in 1622), Gornji trg 27, Gornji trg 35 (1707) in Gornji trg 33 (1803). Portal hiše Salendrova 6 ima kamne dveh globlin ter menjavanje rustične in gladke obdelave, portali hiš Mestni trg 25, Gornji trg 27 in Gornji trg 35 rahlo menjavanje rustične in gladke obdelave kamnov, portal hiše Stari trg 2 pa menjavanje dveh globlin. Portal na Salendrovi 6 je masiven in robusten ter bi lahko bil iz poznega 16. ali iz 17. stoletja, a ker ima lok elipsast in ne polkrožen, je verjetno že iz 18. stoletja.²⁶

Menjavanje dveh globlin ter rustične in gladke obdelave kamnov vidimo tudi na portalih hiš oziroma palač, ki jih bolj ali manj povezujemo z arhitektom Carlom Martinuzzijem: glavni portal mestne hiše iz leta 1717, glavni portal hiše Gosposka 10 in stopnišni portal hiše Novi trg 6 (okrog 1712).²⁷ Pri zadnjem gre bolj za stebre, ki jih oklepajo nekakšni bolj grobo obdelani prstani. Pri tem ugotavljamo, da ta portal sledi shemi, ki jo je Serlio poudarjal pri skoraj vseh portalih,²⁸ portalu hiše Gosposka 10 pa lahko najdemo zelo konkretno predlogo – gre za zgornji portal palače Farnese v Capraroli, ki ga je Vignola upodobil v *Regola delli cinque ordini d'architettura*.²⁹ Razlika je le v tem, da ima ta portal ob straneh dodana pilastra, ki imata poudarjene grobo obdelane prstane. Reducirano različico te Vignolove predloge v Ljubljani najdemo še na portalu hiše Mestni trg 10.³⁰ Stilizirana rustika v osnovni plošči je značilna tudi za portale, ki jih pripisujemo arhitektu Candidu Zullianiju, a so že bolj kompleksno zasnovani. V Ljubljani sta to portala hiš Ciril-Metodov trg 6 in Ciril-Metodov trg 21. Za slednjo hišo je dokumentirano, da sta

pri prezidavi leta 1742 sodelovala kamnoseka Franc Grumnik in Luigi Bombasi.³¹ Pri slednjem opazimo tudi menjavanje grobo in gladko obdelanih kamnov ter dve globini kamnov.³²

Poleg portalov rustično obdelane kamne oziroma menjavanje rustično in gladko obdelanih kamnitih površin najdemo na vodnjaku, ki je od leta 1862 vstavljen v pročelje cerkve sv. Florijana, prej pa je bil vstavljen v steno redutne dvorane. Vodnjak je zasnovan kot portal, poudarjen z gladko obdelanima stebroma, preko katerih tečejo prstani oziroma trakovi, ki so grobo obdelani. Taka obdelava je tudi na osnovni plošči, ki je poglobljena s školjčno nišo in maskaronom, iz katerega teče voda. Nad stebroma osnovno ploščo zaključuje raven arhitrav, nad katerim se dviguje profilirano trikotno čelo. Že leta 1890 je Julius Wallner objavil podatek, da je vodnjak leta 1729 izklesal Franc Grumnik,³³ po njem pa ga je leta 1930 povzel Ivan Vrhovnik.³⁴ A Viktor Steska, ki Wallnerjevega podatka morda ni poznal, je nastanek vodnjaka postavil v čas okrog leta 1780 z argumentom, da so takrat odpravili Herkulov vodnjak na trgu pred redutno dvorano.³⁵ Tako se v umetnostnozgodovinski literaturi Grumnikovo ime ni več povezovalo s tem delom,³⁶ pa tudi vodnjak še čaka na podrobnejšo strokovno obravnavo. Zaenkrat povejmo le, da tudi za ta vodnjak najdemo predlogo, in sicer v petem portalu že omenjenega Serlijevega traktata.³⁷

Iz tega kratkega pregleda ohranjenih portalov lahko razberemo, da so bili rustični portali v Ljubljani v rabi zelo dolgo in v različnih slogovnih obdobjih, in sicer od 16. stoletja, ko so bili bolj robustni (na primer Gosposka 18, 1567), do zgodnjega 19. stoletja (na primer Gornji trg 33, 1803), ko so postali zelo plitvi in stilizirani ter slogovno sodijo v klasicizem.

Glavni portal Zoisove hiše torej med ljubljanskimi portali izstopa zaradi plastičnosti in prefinjenosti

²⁶ Tako fasada kot portal hiše Salendrova 6 sta zaenkrat datirana v čas okrog leta 1750 (Šumi, *Arhitektura 18. stoletja*, str. 113). Lastnik hiše Gornji trg 27 je bil med letoma 1682 in 1688 stavbni mojster Marcello Cerasolla (Suhadolnik, *Stari trg*, str. 93), zato bi morda lahko ta portal povezali z njim. Portal hiše Stari trg 2 morda lahko povežemo z ljubljanskim kamnosekom Francem Grumnikom, ki je bil leta 1736 plačan v okviru obsežnih prezidav te hiše (Radics, *Alte Häuser*, str. 72). Portal hiše Mestni trg 9 ima namesto temenskega kamna plastično oblikovano moško glavo, ki zelo spominja na moško glavo stopnišnega portala palače na Novem trgu 6, ki je delo Angela Puttija, zato bi ta portal lahko datirali v čas med letoma 1712 in 1717, ko je bil kipar aktiven v Ljubljani. Sam portal je najbolj podoben portalu hiše Gornji trg 35, ki je datiran z letnico 1707, in portalu nadškofijske palače Ciril-Metodov trg 4, ki ima zelo kompleksno stavbno zgodovino.

²⁷ Sapač, *Arhitekt Carlo Martinuzzi*, str. 12, 23–28; Šumi, *Arhitektura 18. stoletja*, str. 52; Sapač, Baročni arhitekti, str. 250–252; Sapač, Stavbna zgodovina dvorca Zalog pri Moravčah, str. 169. Ob tem je treba poudariti, da še ni razrešeno, kdo je avtor načrtov portalov. Preprost rustični portal ima tudi hiša Novi trg 4, katere stopnišče prav tako povezujemo z Martinuzzijem.

²⁸ Serlio, *Extraordinario Libro di Architettura*.

²⁹ Barozzi da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*.

³⁰ Fasado hiše pripisujemo Lovrencu Pragerju in datira okoli leta 1760, stopnišče pa Carlu Martinuzziju, zato je mogoče, da je tudi portal Martinuzzijevo delo (Sapač, Stavbna zgodovina dvorca Zalog pri Moravčah, str. 169).

³¹ Radics, *Alte Häuser*, str. 59, 60; Šumi, *Arhitektura 18. stoletja*, str. 106, 107.

³² Poleg oblike prav ta razgibanost rustičnega dela ta portal povezuje tudi s portaloma hiš Gosposka 4 (1741) in Breg 12 (okrog 1740), prezidave katerih Sapač sicer postavlja v skupino anonimnih arhitekturnih stvaritev, med katerimi bi utegnili biti tudi dela Johanna Georga Schmidta (Sapač, Baročni arhitekti, str. 263, 264), a bo natančnejša analiza verjetno pokazala večjo bližino z deli C. Zullianija, kot je opazil že Šumi (Šumi, *Ljubljanska baročna arhitektura*, str. 78–86; Šumi, *Arhitektura 18. stoletja*, str. 106). Članek o Zullianijevih ljubljanskih portalih je v pripravi.

³³ Wallner, Beiträge zur Geschichte, str. 127.

³⁴ Vrhovnik, Cerkev sv. Florijana v Ljubljani, str. 641.

³⁵ Steska, Nekaj kamenitih spomenikov, str. 136.

³⁶ Na primer Stopar, *Sprebodi po stari Ljubljani*, str. 53, ali Čopič et al., *Ljubljansko kiparstvo*, str. 122, kjer so avtorji zapisali, da je obdelava z reliefnimi pasovi rustike značilna prav za čas okrog leta 1780, ko so vodnjak izklesali. Podatki o Grumniku (brez navedbe, da bi bil avtor tega vodnjaka) so zbrani v Polajnar Freljih, *Baročni črni oltarji*, str. 19, 20, in Resman, Grumnik, str. 438. Da je Grumnik avtor vodnjaka, pa lahko preberemo v Kokalj, *Cerkev sv. Florijana v Ljubljani*, str. 11, kjer so navedene tudi okoliščine prenosa vodnjaka.

³⁷ Serlio, *Extraordinario Libro di Architettura*, portal št. 5.

Candido Zulliani, risba Brega, 1751 (Kemperl, Dokumenti bankalne uprave).

obdelave kamnov, saj ustvarja pretanjeno igro svetlobe in sence. Tako datacijo kot atribuiranje pa dodatno zaplete tudi volutna atika nad njim, ki za rustične portale ni značilna. Na prvi pogled se zdi, kot da je bila dodana pozneje, prav tako pa se to zdi za oba cvetova v obločnih poljih. Dobro je namreč vidno, da je portal sestavljen iz več kosov kamna, cvetova, agrafa in atika pa tudi iz druge vrste kamna. Več vrst kamna na enem portalu sicer ni nobena posebnost, pa tudi to ne, da je delo izdelano v več kosih in pozneje sestavljeno. Kamnosek se je za ta način verjetno odločil zaradi lažjega klesanja in je portal sestavil šele na mestu samem. Tak način lahko vidimo na primer pri oltarjih sv. Ignacija (1714) in Marijinega vnebovzvetja (1719) v cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani. Oba sta sestavljena iz več kosov, celo vsak cvet v obločnih poljih je iz dveh ali treh kosov.³⁸ A določeni detajli kažejo tudi na možnost, da bi bila oba cvetova v že obstoječi portal izklesana in vstavljena pozneje. Spodnja lista cvetov namreč nista izdelana povsem do konca, ne zavahata se organsko, ampak sta v spodnjem delu nekoliko sploščena. Če je portal starejši, bi cvetova in atika lahko nastali kmalu po letu 1728, ko je Michelangelo Zois kupil hišo. Morda sta bila prej v obločnih poljih grba ali nekaj, kar novemu lastniku ni ustrezalo, zato je naročil novi polji. Vsekakor je po

slogu sodeč skupaj s cvetovoma nastala tudi atika, in sicer pred letom 1751, ko je portal že upodobljen na Zullianijevi risbi.

Motiv cvetov ali rozet v obločnih poljih sicer bolj preprostih portalov (brez rustičnega notranjega dela in volutnega zaključka, a z ravno preklado) je bil pri nas v rabi že vsaj v drugi polovici 17. stoletja. Takšni so na primer glavni portal cerkve sv. Trojice nad Vrhniko iz sredine 17. stoletja,³⁹ glavni portal dvorca družine Vetter von der Lilie v Laškem iz leta 1675,⁴⁰ glavni portal cerkve v Slavini iz druge četrtine 17. stoletja⁴¹ in glavni portal cerkve sv. Roka nad Šmarjem pri Jelšah iz leta 1651.⁴² Ta oblika portala se je v okviru domačih gorenjskih delavnic razširila precej pozneje (na primer portal Šivčeve hiše v Radovljici). Tak portal brez cvetov je bil v lokalnih delavnicah precej v rabi še okrog leta 1800 in ga je Cene Avguštin interpretiral kot klasicističnega.⁴³ Ta interpretacija je morda zavedla Šumija, da je obravnavani portal datiral tako pozno oziroma celo zapisal, da »prav ta portal začenja za Ljubljano in njeno deželno okolje vrsto značilnih motivov domačega empira«. ⁴⁴ Portalov s cvetovi v obločnih poljih takrat

³⁸ Za oltar Marijinega vnebovzvetja je izpričano, da so ga po kosih vozili v cerkev (Resman, *Šentjakobska cerkev* v 18. stoletju, str. 209). Zaenkrat so vsi oltarji v cerkvi, razen zahodnega para, pripisani Luki Misleju (Resman, *Šentjakobska cerkev v Ljubljani*, str. 47).

³⁹ Za natančnejšo datacijo glej Kemperl, *Cerkveni ustanovi*, str. 128–131.

⁴⁰ Šumi, *Arhitektura 17. stoletja*, str. 83.

⁴¹ Prav tam, str. 87; Vidmar in Kemperl, *Župnijska cerkev*, str. 140, 141.

⁴² Curk, *Sakralni spomeniki*, str. 1–20.

⁴³ Avguštin, *Zeleni kamen*, str. 39–51.

⁴⁴ Šumi, *Arhitektura 18. stoletja*, str. 213. Kot naslednike pa je morda imel v mislih portale hiš iz 19. stoletja, kot so Dvorni trg 1 (1824–1827), Stari trg 17 (prva polovica 19. stoletja),

v Ljubljani skoraj ni bilo. Edini tak nam znan portal, ki bi lahko bil baročen, je vzdian v zunanjo steno južnega zidu Križank ob nekdanjem šolskem vrtu v neposredni bližini prehoda s Križevniške soteske na Zoisovo cesto in je bil še pred kratkim popolnoma obrasel z bršljanom. Portal je na zunaj pravokoten, na znotraj pa polkrožno zaključen. Zgoraj je zaključen z ravno profilirano preklado. Lok ima zgoraj volutasto agrafo. Obločni polji sta izpolnjeni s po enim reliefno upodobljenim cvetom na vsaki strani. Čeprav so listi na koncu malce privihnjeni, ta cvetova nista tako plastično oblikovana kot tista na Zoisovem portalu, njuna oblika pa se bolj prilega polju. Portal so na to mesto postavili ob povojni obnovi oziroma predelavi križevniškega samostana v Križanke. Portal izvira iz Ajdovščine,⁴⁵ a njegovega prvotnega nahajališča še ni mogoče natančneje lokalizirati.

Motiv cvetov oziroma rozete v obločnih poljih je pogost na ljubljanskih čnomarmornatih oltarjih. Vidimo jih na oltarju sv. Paskala Bajlonskega iz okrog leta 1700 v frančiškanski cerkvi in na oltarju sv. Frančiška Ksaverja v cerkvi sv. Jakoba, delo kamnoseka Franca Grumnika iz leta 1709. Prav tako se pojavljajo na oltarjih, ki so dokumentirana ali pripisana dela Michaela Kuše, na primer oltarji sv. Antona Padovanskega (1695–96), Brezmadežne in sv. Frančiška Asiškega v cerkvi v Mekinjah, glavni oltar podružnične cerkve na Čevicah in stranska oltarja v župnijski cerkvi v Preserju pod Krimom.⁴⁶ A vse te rozete so oblikovane popolnoma ploskovito oziroma le grafično. Plastično oblikovane aplikacije mesnatega akantovja in drugega listovja, kot ga vidimo na portalu Zoisove palače, v Ljubljani srečamo šele po letu 1700. Morda je prva taka plastična dekoracija na menzi oltarja sv. Frančiška Ksaverja v cerkvi sv. Jakoba, ki jo je leta 1709 izdelal Matthias Hendrichs.⁴⁷ Plastično oblikovani in bolj naturalistično prikazani cvetovi v obločnih poljih pa se v Ljubljani pojavijo na že omenjenih oltarjih v cerkvi sv. Jakoba, torej na oltarjih sv. Ignacija Loyolskega in Marijinega vnebovzvetja iz let 1719 in 1717. Oltarji so pripisani Luki Misleju, kiparski okras Marijinega oltarja pa Angelu Puttiju. Zelo podobno dekoracijo v šentjakobski cerkvi najdemo še na oltarju sv. Jožefa iz leta 1716, za katerega Blaž Resman domneva, da bi lahko nastal po osnutku A. Puttija, njemu pa so pripisani

tudi kipi in reliefi.⁴⁸ Plastične listaste aplikacije najdemo tudi na drugih Puttiju pripisanih delih, kot na primer nad kipoma sv. Petra in sv. Janeza Evangelista na Goešovem epitafu v župnijski cerkvi v Straßburgu iz leta 1715.⁴⁹ Plastično oblikovane cvetove, katerih listi spominjajo na akant, pa imata v obločnih poljih tudi oba portala dvorca Ponoviče, ki se s portalom Zoisove palače deloma povezujeta tudi po konceptu. Sestavljena sta namreč iz rustičnih podbojev in polkrožnega loka, pri čemer so kamni loka različnih globin in obdelav, ravna preklada je profilirana, namesto temenskega kamna je plastično oblikovana glava starejšega moškega z bujnimi skodranimi lasmi in brado. Gradnjo dvorca Igor Sapač datira v čas med letoma 1709 in 1713 ter pripisuje C. Martinuzziu, portala pa A. Puttiju, saj sta po njegovem mnenju glavi zelo sorodni gigantoma na stopnišču dvorca Zalog, sama portala pa portalu dvoriščne fasade zahodnega trakta istega dvorca (neohranjeno). Giganti in neohranjen portal so dokumentirano delo L. Misleja in A. Puttija.⁵⁰ Ponoviška portala imata le rahlo rustiko, precej bolj robustni pa so portali v Zalogu. Plastične listaste aplikacije in podobna dekoracija postane kasneje spremljevalni motiv tako Robbovih kot Rottmanovih del in oltarjev, na katerih stojijo Robbovi kipi, zato je tako majhen kiparski okras, kot je ohranjen na obravnavanem portalu, težko atribuirati in natančneje datirati.

Portali dvorcev Zalog (neohranjeno) in Ponoviče dokazujejo, da so istočasno lahko nastajali tako rustični portali kot plastične aplikacije listovja in cvetov. Zato je kaj verjetno, da je glavni portal Zoisove palače nastal naenkrat. Slogovno je najbližje ljubljanskim oltarjem in portalom, ki jih povezujemo s kamnosekom Luko Mislejem (1670–1727) in kiparjem Angelom Puttijem (v Ljubljani aktiven med letoma 1712 in 1717). Poleg že zgoraj naštetih omenimo še portal semenišča (1714) oziroma kartušo nad portalom, ki jo sestavljajo zgoraj zavihano listovje, spodaj pa nesimetrično potekajoča voluta, kar lahko dobro primerjamo s cvetovoma in volutama atike na Zoisovem portalu. Prav tako podobnosti najdemo na štajerskih oltarjih, ki jih je Mislej za naročnika Ignaca Marijo grofa Attemsa izdelal okrog leta 1724.⁵¹ Vsi ti oltarji (v kapelah gradov Podčetrtek, Slovenska

Levstikov trg 4a (po potresu leta 1895) in portal iz leta 1851, vzdian na predverju Križank.

⁴⁵ Malešič, *Mesto Ljubljana*, str. 289.

⁴⁶ Resman, *Šentjakobska cerkev* v 18. stoletju, str. 198–202; Polajnar Frelih, *Baročni črni oltarji*, str. 75, 76, 84, 87, 91–94, 99, 100. Prav tako se ta motiv pojavlja na M. Kuši pripisanih zakristijskih lavabojih (Polajnar Frelih, *Baročni črni oltarji*, str. 141, 142).

⁴⁷ Resman, *Šentjakobska cerkev* v 18. stoletju, str. 200. Njemu sta pripisana še Objokovanje na oltarju sv. Križa v šentjakobski cerkvi v Ljubljani in antependij velikega oltarja v Žabnicah, kjer najdemo še največ plastično oblikovanih listastih aplik in volut (Klemenčič, *Beneško baročno kiparstvo*, str. 18, 19).

⁴⁸ Resman, *Šentjakobska cerkev v Ljubljani*, str. 47.

⁴⁹ Resman, *Barok v kamnu*, str. 55.

⁵⁰ Sapač, *Arhitekt Carlo Martinuzzi*, str. 21, 22; Sapač, Baročni arhitekti, str. 251; glej tudi Resman, Kiparska oprema gradu Strmol, str. 322–324, in Sapač, Stavbna zgodovina dvorca Zalog pri Moravčah, str. 166, 167. Za glavi (ki sta sicer poškodovani, saj sta izdelani iz krhkega kamna) so značilni slikovitost in naturalističnost ter nizke poudarjene ličnice, izrazite gube med ličnicami in nosom, gube na čelu, širok, a raven nos, mesnate veke ter bujni skodrani lasje in brada, ki se viha nazaj, kot bi vihrala v vetru. Vse to so značilnosti, ki glavi povezujejo z deli A. Puttija, posebej tistimi, ki jih je naredil v zgodnjem obdobju za Ljubljano (na primer kipi štirih emonskih škofov).

⁵¹ Weigl, Oltarji Luke Misleja, str. 1–6.

Bistrica in Brežice ter cerkvi na Vurberku) imajo na menzi listaste aplike. Ali je pri tem z Mislejem sodeloval kak kipar, ne vemo, vemo pa, da je pri njem takrat že delal Francesco Robba, saj se je 16. februarja 1722 poročil z njegovo hčerko, morda pa je bil v Ljubljani že prej.⁵² Cvetova v obločnih poljih Zoisovega portala sta zelo blizu tem listastim aplikam, zlasti tistim na oltarju cerkve na Vurberku.⁵³ Portal Zoisove palače je najverjetneje izklesal prav Luka Mislej in je torej nastal med letoma 1710 in 1727, ko je umrl.

Kot dokazuje vodnjak pri cerkvi sv. Florijana iz leta 1729, je s kombiniranjem rustično in gladko obdelanih kamnov nadaljeval tudi Franc Grumnik (1671–1755), ki je v Ljubljani dobil meščanske pravice leta 1705, leta 1727 pa je v vlogi mestnega kamnoseškega mojstra nasledil Misleja. V delavnici je imel pomočnike kiparje, leta 1742 pa je bil tudi predstojnik kamnoseškega in zidarskega ceha.⁵⁴ Torej bi portal Zoisove palače lahko nastal v celoti tudi kmalu po letu 1728, ko je Michelangelo Zois kupil hišo. Portal bi izklesal Grumnik, atika in cvetova pa bi lahko nastali pod dleti kakega kiparja, ki je bil delavniško povezan z Grumnikom. A o sestavi njegove delavnice zaenkrat ne vemo še nič, prav tako ne poznamo nobenega njegovega dela, ki bi vsebovalo plastične aplike, zato je ta teza zaenkrat precej manj verjetna. Gotovo pa je portal nastal, preden je v Ljubljani stavbe začel načrtovati in graditi arhitekt Candido Zulliani (v Ljubljani delal od 1733 do smrti 1766), ki je uvedel bolj razgibane in bolj kompleksno zasnovane portale.

Portal se zaradi kvalitetnega ter prefinjenega rustičnega dela in različno obdelanih sestavnih delov atike kaže kot zelo izviren izdelek, ki ni nastal po predlogi, ampak je plod umetnikove lastne invencije. Portal po kvaliteti in izvirnosti izstopa iz sočasne mestne produkcije in ga lahko postavimo ob bok portalu semenišča.

Ostali portali

Ostalih šest portalov glavne fasade Zoisove palače ima enako obliko. Preprosta podboja se na zunanji strani proti vrhu malenkost razširita (zato govorimo o ušesastem portalu) in preideta v elipsast lok, ki je enkrat zalomljen. Precej velik temenski kamen je stopnjevan. Nobeden od portalov ni datiran. Iz fotografije, ki je bila posneta kmalu po potresu leta 1895, je razvidno, da sta bila takrat levo od glavnega portala le dva taka portala, in sicer tisti na skrajni levi strani, torej prvi z leve, in tisti, nad katerim je vzdana grobovna plošča, torej danes četrti z leve. Glede na nju-

*Zoisova palača, stranski portal, prvi z leve
(foto: M. Kemperl).*

no obliko predvidevamo, da gre za sedanja portala. Desno od glavnega portala pa fasada na tej fotografiji ni vidna. Na fotografiji, ki je bila posneta med letoma 1918 in 1932, desno od glavnega portala vidimo še eno odprtino, a ne moremo prepoznati oblike.⁵⁵ Na risbi Maksima Gasparija iz leta 1939, za katero je Kidrič zapisal, da kaže Zoisovo palačo okoli leta 1805,⁵⁶ so vidni trije portali, in sicer današnji prvi, četrti in šesti. Vsi portali imajo tako obliko in so na tistem mestu kot sedanji, zato lahko predvidevamo, da so vsi trije prvotni ter da so nastali ob zadnji povečavi in prezidavi palače okoli leta 1805. Na fotografiji, ki jo je leta 1932 v časopisu *Slovenec* objavil R. Andrejka, sta že vidna sedanja drugi in tretji portal, torej sta nastala ob prenovi tistega leta⁵⁷ in verjetno je takrat nastal še skrajno desni portal. Na povojnih fotografijah pa so že vidni vsi portali.⁵⁸ Če sklenemo, so sedanji prvi, četrti in šesti portal nastali okrog leta 1805, sedanji drugi, tretji in sedmi pa leta 1832, pri čemer slednji trije oblikovno posnemajo prve tri. Ob tem pa morda ni odveč omeniti, da sta prvi in četrti izklesana iz enakega kamnja. Prvi trije portali pa so

⁵² Klemenčič, *Francesco Robba*, str. 31 s tam navedeno literaturo.

⁵³ Weigl, *Oltarji Luke Misleja*, str. 2–5.

⁵⁴ Kot že zapisano, je Grumnik sodeloval pri izdelavi kamnoseških elementov hiše Ciril-Metodov trg 21 (1742), katere portal vsebuje grobo in gladko obdelane kamne dveh globlin, morda pa je njegov tudi portal hiše Stari trg 2.

⁵⁵ ZVKDS, območna enota Ljubljana, fototeka.

⁵⁶ Kidrič, Zoisova korespondenca, str. 34. Žal ni navedel vira te risbe.

⁵⁷ Andrejka, *Zoisova palača v Ljubljani*, str. 11.

⁵⁸ ZVKDS, območna enota Ljubljana, fototeka.

tudi edini slogovno izrazitejši element, ki je nastal ob zadnji povečavi in prezidavi, za katero še ne vemo, kateri arhitekt jo je izvedel. A kot bomo pokazali v nadaljevanju, nam tudi oblika portala pri atribuiranju ne bo v pomoč.

Gre za obliko portala, ki ga v različnih variantah srečamo tako v starem delu mesta kot v nekdanjih predmestjih Ljubljane. Glede na število ohranjenih portalov bi lahko celo rekli, da je bila to zelo razširjena oblika portala, morda celo prevladujoča pri tistih hišah, ki so bile prezidane ali na novo postavljene v prvi polovici 19. stoletja. Najzgodnejši tak portal je na vzhodni fasadi nadškofjske palače in je datiran z letnico 1798, najmlajši pa na Celovski cesti 43, datiran z letnico 1857.⁵⁹

Tako obliko portala so ljubljanski arhitekti uporabljali že precej prej, le da večinoma ne za ljubljanske stavbe. Tak portal prvič srečamo v opusu Matije Perskega (1716–1761, v Ljubljani od 1747):⁶⁰ preprosto varianto ima kapela v Čušperku (1749–50), obogateno pa župnijski cerkvi v Naklem (1755) in Koroški Beli (1754).⁶¹ Obliko portala je prevzel njegov ljubljanski naslednik Lovrenc Prager (okrog 1720–1791, v Ljubljani od 1761),⁶² v čigar opusu lahko zaznamo,⁶³ da ga je uporabljal pri manj reprezentančnih stavbah in manjših cerkvah: župnijska cerkev v Vivodini (1753–1757), stranski portali glavne fasade dvorca na Selu (okoli 1762, posredno dokumen-

tirano), cerkev sv. Roka v Brežicah (1764), kaplanija v Radovljici (načrt in gradnja 1762, dokumentirano), svete stopnice ob romarski cerkvi na Žalostni gori nad Mokronogom (1767), župnijska cerkev v Škocjanu na Dolenjskem (1768), cerkev sv. Jakoba v Galiciji (1772–1778), cerkev na Raki (1770–79, po požaru dokončal sin Ignac Prager do 1803) in svete stopnice ob romarski cerkvi na Novi Štifti pri Ribnici (1780, dokumentirano).⁶⁴ Obogateno različico vidimo na glavnem portalu župnijske cerkve v Zasiptu pri Bledu (1778), portalu (1784), ki je vzdignjen v prehod med Križevniško sotesko in Zoisovo cesto v Ljubljani, izhaja pa iz porušene Smoletove hiše, ki je nekdanja stala na Ajdovščini pred gostilno Figovec, ter portalu dvorca v Višnji Gori (1778).⁶⁵ Take oblike portalov najdemo v poznem opusu ljubljanskega arhitekta Candida Zullianija, in sicer v načrtih za stavbo tehtnice (1763) in mitnice (1767),⁶⁶ ter v opusu arhitekta Leopolda Hofferja (1749–1825), ki je v Ljubljani deloval vzporedno z Lovrencem Pragerjem.⁶⁷ Tak je portal župnijske cerkve v Dobrniču (1777), vsi portali župnijske cerkve v Cerkljah (1784) in portal Ruardove graščine na Stari Savi na Jesenicah (1788), le da je slednji malce obogaten.⁶⁸ Take oblike portala že zgodaj najdemo tudi na drugih posvetnih stavbah na Gorenjskem, na primer na župnišči v Begunjah (1783)⁶⁹ in hiši Linhartov trg 5 v Radovljici (1803). Številne meščanske hiše, zlasti na Spodnjem trgu v Škofji Loki, imajo tak portal, a je najzgodnejši ohranjen iz leta 1834 (Mestni trg 2).⁷⁰ V Kranju in Kamniku je takih portalov precej manj: v Kranju najstarejši datira v leto 1819 (Tavčarjeva 22),

⁵⁹ V mestu in nekdanjih predmestjih jih najdemo na palačah oziroma hišah Vodnikov trg 1 (šest nedatiranih), Študentovska ul. 3 (dva nedatirana), Študentovska ul. 5 (nedatiran), Študentovska ul. 7 (nedatiran, z ravno profilirano preklado), Študentovska ul. 13 (nedatiran), Ciril-Metodov trg 19 (nedatiran), Mestni trg 12 (1817), Mestni trg 27 (nedatiran), Pod Trančo 2 (nedatiran), Stari trg 3 (1828), Stari trg 26 (1805, delno prekrit z novejšo fasado), Gornji trg 5 (1828), Gornji trg 6 (1868), Gornji trg 20 (nedatiran), Gornji trg 21 (1832), Gornji trg 31 (1820), Gornji trg 40 (nedatiran), Gornji trg 37 (nedatiran), Gornji trg 39 (nedatiran), Ulica na grad 2 (1859), Hrenova ul. 13 (1824), Breg 4 (1813), Križevniška ul. 1 (nedatiran), Židovska ul. 3 (nedatiran), Židovska steza 3 (1846), Gregorčičeva 6 (nedatiran), Gregorčičeva 6a (nedatiran), Vegova 6 (1831, z ravno profilirano preklado), Rimska c. 17 (nedatiran), Rimska c. 19 (1815, z ravno profilirano preklado), Trubarjeva c. 6 (1830, z ravno profilirano preklado), Trubarjeva c. 9 (nedatiran), Trubarjeva c. 11 (nedatiran), Trubarjeva c. 13 (1831), Trubarjeva c. 20 (1830), Trubarjeva c. 22 (nedatiran), Trubarjeva c. 25 (nedatiran), Trubarjeva c. 31 (trije nedatirani portali), Trubarjeva c. 48 (1824), Trubarjeva c. 51 (nedatiran), Trubarjeva c. 55 (1837), Trubarjeva c. 60 (1823), Mala ul. 1 (nedatiran), Vidovdanska c. 1 (nedatiran), Prečna ul. 8 (1839), Poljanska c. 10 (nedatiran), Poljanska c. 11 (1833), Ambrožev trg 7 (1826, stranski portal), Petkovškovo nabrežje 7 (1826, z ravno profilirano preklado), Petkovškovo nabrežje 21 (1814), Petkovškovo nabrežje 37 (1831), Kongresni trg 5 (1822), Hribarjevo nabrežje 3 (nedatiran), Slovenska c. 40 (nedatiran), Slovenska c. 10 (nedatiran), Celovška c. 43 (1857), Celovška c. 74 (1840, z ravno profilirano preklado) in Celovška c. 76 (nedatiran).

⁶⁰ Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 256, 257 s starejšo literaturo.

⁶¹ Weigl, *Matija Persky*, str. 231–233, 245–251.

⁶² Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 259, 260 s starejšo literaturo.

⁶³ Za Pragerjev opus glej Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 259, 260, in Kemperl, *Korpus*, str. 48–50.

⁶⁴ Portal je sicer nerodno sestavljen in morda je bil poškodovan leta 1942, ko je na cerkev priletela bomba.

⁶⁵ Sapač, *Baročni arhitekt Lovrenc Prager*, str. 25, 52; Šumi, *Arhitektura 18. stoletja*, str. 213.

⁶⁶ Kemperl, *Dokumenti bankalne uprave*, str. 85–100.

⁶⁷ Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 243, 244 s starejšo literaturo.

⁶⁸ Prav tam, str. 244. Prav take portale imajo delavska Kasarna, ki stoji ob vzhodni strani t. i. fužinarskega naselja Stara Sava, ter župnišči, ki stojita ob Hofferju pripisanih cerkvah na Prežganju (okrog 1777) in Koprivniku (okrog 1785). Dataciji cerkva sta povzeti po (Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 244).

⁶⁹ Gradnjo tega župnišča in cerkve bomo morali v prihodnje verjetno pripisati Lovrencu Pragerju. Šumi (Šumi, *Arhitektura 18. stoletja*, str. 98) je sicer zapisal, da je cerkev nastala okrog leta 1740, Sapač pa jo brez slogovne analize pripisuje Johannu Georgu Schmidtu (Sapač, *Baročni arhitekti*, str. 264). Z deli Lovrenca Pragerja cerkev povezuje tip arhitekture (cerkev s centralizirajočo ladjo, ki jo je v naših krajih uvedel prav Lovrenc Prager), oblika pilastrov, ogredja in ograje pevskega kora (za primerjavo Pragerju pripisanih del glej Kemperl, *Romarska cerkev*, str. 493–500; Kemperl, *Lovrenc Prager*, str. 201–210; Kemperl, *Korpus*, str. 48–50, 68, 70, 74–79, 80, 104–106; Kemperl, *Arhitekturna tipologija*, str. 138–145). Resman je objavil zapis iz vizitacije, iz katerega lahko sklepamo, da je bila cerkev na novo postavljena okrog leta 1776 (Resman, *Še o nekaterih*, str. 55). Tak portal ima tudi zakristija cerkve sv. Petra nad Begunjami, a ni datiran.

⁷⁰ V starem mestnem jedru Škofje Loke ima kar 22 hiš take portale. Tisti, ki so nastali po sredini 19. stoletja, so večinoma že brez ušes. Take portale verjetno najdemo še marsikje, a to že presega temo pričujočega članka.

v Kamniku pa v leto 1844 (Šutna 56). Prav tako imata taka portala obe stavbi v Bohinjski Bistrici, ki sta povezani s Zoisom, t. i. Zoisov grad (Grajska ul. 14) in fužinarska hiša Zoisova 1.⁷¹ Na podeželju okrog Ljubljane jih prav tako zasledimo že v prvi polovici 19. stoletja, na primer Šentjošt nad Horjulom 9 (1824), tam pa v okviru lokalnih delavnic, ki delajo za večje kmečke hiše, živijo še po sredini 19. stoletja, na primer Pristava pri Polhovem Gradcu 4 (1855), Srednja vas pri Polhovem Gradcu 8 (1876, z ravno preklado na vrhu) in Vrzdenc 23 (1865).

Pregled portalov pokaže, da je arhitekt povečave in prezidave palače okoli leta 1805 uporabil zelo tradicionalno obliko portala, zato na podlagi slogovnih primerjav ni mogoče ugotavljati avtorstva. V tem času je bil mestni stavbni mojster v Ljubljani Ignac Prager (1762–1830), sin Leopolda Pragerja, ki je domnevno sodeloval pri združitvi in prezidavi prve Zoisove in Erbergove palače v šestdesetih letih 18. stoletja. Leta 1791 je dobil naziv stavbnega mojstra, leta 1794 postal ljubljanski meščan, službo mestnega stavbnega mojstra pa je opravljal do smrti leta 1830.⁷² Do okrog leta 1820 je bil edini stavbni mojster v mestu,⁷³ zato bi bil lahko prav on avtor povečave Zoisove palače in treh portalov. Prav tako bi bil lahko avtor številnih prej naštetih portalov hiš v Ljubljani, ki so bili postavljeni do njegove smrti. Zanj zaenkrat velja, da je ponavljal očetove zasnove in bil zadržan do klasicističnih novosti,⁷⁴ a njegov opus je še slabo raziskan. Zoisovo palačo in stavbe ob njej je tudi dobro poznal, saj je leta 1790 izrisal tlorise vseh nadstropij Bistriškega dvora, ki so služili cinitvi stavbe, ki jo je pripravil skupaj z očetom.⁷⁵

⁷¹ Nobeden od portalov ni datiran, arhitekturi pa sta stilno neizraziti, zato je tako atribuiranje kot datiranje oteženo, zaenkrat pa ne poznamo niti pisnega vira, ki bi natančneje datiral gradnjo. Fužinarska hiša na Zoisovi 1 ima v notranjščini prtičja poglobljene zaobljene vogale, kar je poznobaročna značilnost, zato bi lahko bila stavba sezidana že v drugi polovici 18. stoletja.

⁷² Valenčič, Ljubljansko stavbeništvo, str. 78; Sapač, Baročni arhitekti, str. 261 s starejšo literaturo.

⁷³ Valenčič, Ljubljansko stavbeništvo, str. 74, 78.

⁷⁴ Sapač, Baročni arhitekti, str. 261.

⁷⁵ StLA, FLD, Staatsguterakten Krainerische Archivalien, Versch. H. Freudenthal (5. Theil), Karton 96. S povečavo in prezidavo bi se lahko ukvarjal tudi arhitekt in inženir Jožef Šemerl (1754–1844), ki je Zoisu gotovo dobro poznal, saj sta bila sosedata (dokler je Šemerl stanoval pri očetu v hiši Breg 16). Poleg tega je bila Zoisova mati Šemerlova krstna botra, ta pa je bil poročen z njegovo sestrično (Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 184). Tudi ko se je Šemerl odselil na Dunaj, sta si s Zoisom redno dopisovala (Faganel, *Zoisovi rokopisi*, str. 165). Šemerl je bil v Ljubljani direktor provincialne gradbene direkcije, a se je že leta 1799 preselil na Dunaj (Sapač, Baročni arhitekti, str. 267, 268, s tam navedeno literaturo). Zato se verjetno leta 1805 ni ukvarjal s takimi malenkostmi. Na mestu okroglega inženirja v Ljubljani ga je leta 1804 zamenjal Matija Poll, ki je bil med letoma 1795 in 1801 podarhitekt in torej podrejen Šemerlu, leta 1802 je postal njegov namestnik, leta 1804 pa je zasedel mesto okroglega inženirja v Ljubljani in bil na tem mestu vsaj še leta 1807 (*Instanzen Schematismus vom Herzogthume Krain, für das Jahr 1795, 1796, 1798, 1802,*

Sklep

Glavni portal ljubljanske Zoisove palače na Bregu 22, ki ima precej pestro stavbno zgodovino in je okrog leta 1805 dobila sedanjo podobo, izvira iz prve Zoisove vogalne hiše, a so ga na sedanje mesto predstavili okrog leta 1765, ko so hišo združili s sosednjo Erbergovo palačo. Portal je verjetno nastal v delavnici kamnoseka Luke Misleja med letoma 1710 in 1727 in je kvalitetno ter izvirno delo, ki izstopa iz sočasne produkcije v Ljubljani. Ostali portali so enake oblike, pri čemer so prvi, četrti in šesti z leve nastali okrog leta 1805 ob zadnji povečavi palače in verjetno sodijo v opus zidarskega mojstra Ignaca Pragerja, drugi, tretji in sedmi pa leta 1832, pri čemer slednji trije oblikovno posnemajo prve tri.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv
FLD, Staatsguterakten Krainerische Archivalien,
Versch. H. Freudenthal (5. Theil), Karton 96.

ZVKDS – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Območna enota Ljubljana, fototeka

LETOPISI

Instanzen Schematismus vom Herzogthume Krain, für das Jahr 1795, 1796, 1798, 1802, 1803, 1804, 1806, 1807.

LITERATURA

Andrejka, Rudolf: Zoisova palača v Ljubljani. *Slovenec*, 29. 10. 1932, str. 17.

Avguštin, Cene: Zeleni kamen v gorenjski arhitekturi. *Slovenski etnograf* 23/24, 1970/71, str. 39–51.

Barozzi da Vignola, Jacopo: *Regola delli cinque ordini d'architettura*. Roma, 1562 (dostopno tudi na: https://archive.org/details/gri_33125008229409/page/10/mode/2up).

Belluzzi, Amedeo: *L'Opera Rustica nell'architettura italiana del primo Cinquecento. Natura e artificio: L'ordine rustico, le fontane, gli automi nella cultura del Manierismo europeo* (ur. Marcello Fagiolo). Roma: Officina Edizioni, 1979, str. 98–111.

Curk, Jože: *Sakralni spomeniki na območju občine Šmarje pri Jelšah*. Celje: Zavod za spomeniško varstvo, 1967.

1803, 1804, 1806, 1807). Ne v Šemerlovem ne v Polloovem sicer slabo raziskanem opusu ne najdemo portalov takih oblik.

- Čopič, Špelca in Prelovšek, Damjan in Žitko, Sonja: *Ljubljansko kiparstvo na prostem*. Ljubljana: DŽS, 1991.
- Faganel, Jože: *Zoisovi rokopisi I*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1999.
- Gudelj, Jasenka in Ruso, Anita: Tiskani renesansni traktati o arhitekturi u Dubrovniku. *Peristil* 56, 2013, str. 101–112.
- Kemperl, Metoda: *Arhitekturna tipologija romarskih cerkva v 17. in 18. stoletju na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 2012.
- Kemperl, Metoda: Cerkveni ustanovi knezov Eggenbergov v 17. stoletju na Kranjskem. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 43, 2007, str. 105–136.
- Kemperl, Metoda: Dokumenti bankalne uprave za Kranjsko kot umetnostnozgodovinski vir. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011, str. 85–100 (<http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:sd18z11/VIEW/>).
- Kemperl, Metoda: *Korpus poznobaročne arhitekture na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2007.
- Kemperl, Metoda: Lovrenc Prager – arhitekt Župne crkve sv. Lovre u Vivodini. *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 29, 2005, str. 201–210.
- Kemperl, Metoda: Romarska cerkev Matere božje dobrega sveta na Slinovcah. *Vekov tek: Kostanjevica na Krki: zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta* (ur. Andrej Smrekar). Kostanjevica na Krki: Krajevna skupnost, 2003, str. 493–500.
- Kemperl, Metoda: Zoisova palača v Ljubljani – zgodovina gradnje. *Baron Žiga Zois: nova spoznanja ob dvestoletnici smrti: program simpozija in povzetki referatov* (ur. Luka Vidmar), Atrij ZRC, Ljubljana, Novi trg 2, 20.–22. november 2019, str. 14.
- Kemperl, Metoda in Klemenčič, Matej in Weigl, Igor: *Baročna Ljubljana*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine, 2007 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije: zbirka vodnikov, 210).
- Kidrič, France: *Zoisova korespondenca 1808–1809*. Ljubljana: SAZU, 1939 (Korespondence pomembnih Slovencev, 1).
- Klemenčič, Matej: *Beneško baročno kiparstvo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2013.
- Klemenčič, Matej: *Francesco Robba in beneško baročno kiparstvo v Ljubljani*. Ljubljana: Založba Rokus, 1998.
- Kokalj, Jože: *Cerkve sv. Florijana v Ljubljani*. Ljubljana: Župnijski urad sv. Jakoba, 1996.
- Kopriva, Silvo: *Ljubljana skozi čas: ob latinskih in slovenskih napisih in zapisih*. Ljubljana: Borec, 1989.
- Lubej, Uroš: Donino. *Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 28. München, Leipzig, 2001, str. 557.
- Lubej, Uroš: Mestni grb na pročelju nekdanje Zoisove palače. *Kronika* 36, 1988, št. 1–2, str. 74–76.
- Malešič, Martina: Mesto Ljubljana dragim gostom v radost in pouk: povojna obnova ljubljanskih Križank. *Križanke* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana: Srednja šola za oblikovanje in fotografijo, str. 284–306.
- Monari, Daniela: Palazzo Bocchi e l'opera rustica secondo il Vignola. *Natura e artificio. L'ordine rustico, le fontane, gli automi nella cultura del Manierismo europeo* (ur. Marcello Fagiolo). Roma: Officina Edizioni, 1979, str. 113–128.
- Morolli, Gabriele: »A quegli ideei selvestri«: interpretazione naturalistica, primato e dissoluzione dell'ordine architettonico nella teoria cinquecentesca sull'Opera Rustica. *Natura e artificio: L'ordine rustico, le fontane, gli automi nella cultura del Manierismo europeo* (ur. Marcello Fagiolo). Roma: Officina Edizioni, 1979, str. 55–97.
- Müllner, Alfons: Die Zukunft der Stadt Laibach. *Argo. Zeitschrift für krainische Landeskunde* 4–6, 1898, str. 60–67, 78–84, 92–100.
- Perucci, Oratio: *Porte d'architettura rustica d'Oratio Perucci pittore et archit.o reggiano date in luce dal dot.r Francesco suo igl.o*. S. l., 1634.
- Polajnar Frelih, Nataša: *Baročni črni oltarji ljubljanskih kamnoseških delavnic*, Stična: Slovenski verski muzej, 2001.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem: 19. in 20. stoletje: Del 3: Od Aljančičev do Zolgerjev*. Ljubljana: Viharnik, 2017.
- Prelovšek, Damjan: Ljubljanska arhitektura v prvi polovici 19. stoletja. *Sinteza. Revija za likovno kulturo* 36–37, 1976, str. 41–56.
- Radics, Peter: *Alte Häuser in Laibach: Geschichtserinnerungen*, I. Laibach: Selbstverlag, 1908.
- Resman, Blaž: *Barok v kamnu: ljubljansko kamnoseštvo in kiparstvo od Mihaela Kuše do Francesca Robbe*. Ljubljana, ZRC SAZU, 1995.
- Resman, Blaž: Grumnik (Grobnišk; Gromenich; Gromnikh; Grumenig), Franz (Francesco). *Allgemeines Künstlerlexikon: die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 63, 2009, str. 438.
- Resman, Blaž: Kiparska oprema gradu Strmol. *Kronika* 54, 2006 (Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem), str. 317–326.
- Resman, Blaž: Šentjakobska cerkev v 18. stoletju. *Jeziški kolegij v Ljubljani (1597–1773). Zbornik razprav* (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 1998, str. 189–228 (Redovništvo na Slovenskem, 4).
- Resman, Blaž: *Šentjakobska cerkev v Ljubljani*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2014.
- Russo, Antonio: Indagine sulla fortuna delle porte di Serlio in Emilia e Lombardia. *Testo, Immagine, Luogo: La circolazione dei modelli a stampa*

- nell'architettura di età moderna* (ur. Stefano Piazza). Palermo: Zaracol, 2013, str. 45–56.
- Sapač, Igor: *Arhitekt Carlo Martinuzzi in letna rezidenca grofov Strassoldo na Zalogu pri Moravčah*. Ljubljana: samozaložba, 2003.
- Sapač, Igor: *Baročni arhitekt Lovrenc Prager. Grajski opus*. Ljubljana: samozaložba, 2003.
- Sapač, Igor: Baročni arhitekti na Slovenskem. *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem: obdobje zrelega baroka* (ur. Nace Šumi). Ljubljana: Arhitekturni muzej, 2007, str. 231–270.
- Sapač, Igor: Stavbna zgodovina dvorca Zalog pri Moravčah. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 43, 2007, str. 139–176.
- Scaduto, Fulvia: Porte d'architettura rustica by Orazio Perucci. *Testo, Immagine, Luogo: Libri, incisioni e immagini di architettura come fonti per il progetto in Italia* (ur. Fulvia Scaduto). Palermo: Zaracol, 2013, str. 17–26.
- Scaduto, Fulvia: Sebastiano Serlio e la Sicilia: Modelli per porte e finestre. *Testo, Immagine, Luogo: La circolazione dei modelli a stampa nell'architettura di età moderna* (ur. Stefano Piazza). Palermo: Zaracol, 2013, str. 57–68.
- Scibilia, Federica: L'uso del trattato di Vignola come modello per l'architettura di età moderna in Sicilia. *Testo, Immagine, Luogo: La circolazione dei modelli a stampa nell'architettura di età moderna* (ur. Stefano Piazza). Palermo: Zaracol, 2013, str. 69–78.
- Serlio, Sebastiano: *Extraordinario Libro di Architettura*. Lione: per Giovan di Tournes, 1551 (dostopno tudi na: https://archive.org/details/ldpd_12223091_000).
- Steska, Viktor: Nekaj kamenitih spomenikov v Ljubljani. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 13, 1903, str. 135–141.
- Stopar, Ivan: *Ljubljanske vedute*. Ljubljana: Arterika, 1996.
- Stopar, Ivan: *Sprehodi po stari Ljubljani*. Ljubljana, Marketing 013 ZTP, 1992.
- Suhadolnik, Jože: *Novi trg z okolico. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2006.
- Suhadolnik, Jože: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnih predelov in objektov, lastniki hiš ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.
- Sutera, Domenica: Porte e finestre di Tarquinio Ligustri e la loro Fortuna in Sicilia tra seicento e settecento. *Testo, Immagine, Luogo: Libri, incisioni e immagini di architettura come fonti per il progetto in Italia* (ur. Fulvia Scaduto). Palermo: Zaracol, 2013, str. 65–74.
- Šumi, Nace: *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem: obdobje med pozno renesanso in zrelim barokom*. Ljubljana: Arhitekturni muzej, 2000.
- Šumi, Nace: *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem: obdobje zrelega baroka*. Ljubljana: Arhitekturni muzej, 2007.
- Šumi, Nace: *Ljubljanska baročna arhitektura*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Valenčič, Vlado: Ljubljansko stavbeništvo v prvi polovici 19. stoletja. *Kronika* 17, 1969, št. 2, str. 72–84.
- Vidmar, Luka in Kemperl, Metoda: Župnijska cerkev Marijinega vnebovzetja v Slavini. *Leksikon cerkva na Slovenskem. Škofija Koper. 8: Dekanija Postojna* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana: Delo, 2006, str. 140–145.
- Vrhovnik, Ivan: Cerkev sv. Florijana v Ljubljani. *Življenje in svet*, knjiga 8, št. 23, 5. dec. 1930, leto 4, str. 641.
- Wallner, Julius: Beiträge zur Geschichte der Laibacher Maler und Bildhauer im XVII. und XVIII. Jahrhunderte. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain*, 3, 1890, str. 103–139.
- Weigl, Igor: *Matija Persky. Arhitektura in družba sredi 18. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000 (tipkopis magistrskega dela).
- Weigl, Igor: Oltarji Luke Misleja, ljubljanskega kamnoseškega mojstra, na Štajerskem. *Kronika* 47, 1999, št. 3, str. 1–6.
- Wundram, Manfred: *Andrea Palladio 1508–1580. The Rules of Harmony*. Köln: Taschen, 2009.
- Viola Zanini, Giuseppe: *Della Architettura*. Padova, 1629.

SPLETNI VIRI

Germ, T. 2010: *Zoisova palača v Ljubljani. DEDI – digitalna enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem*: <http://www.dedi.si/dediscina/335-zoisova-palaca-v-ljubljani>.

Valenčič, Vlado in Faninger, Ernest in Gspan-Prašelj, Nada: *Zois plemeniti Edelstein, Žiga (1747–1819). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU*, 2013: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi872726/#slovenski-biografski-leksikon>.

S U M M A R Y

Zois Mansion in Ljubljana. A fresh look at the portals on the main façade

The article discusses the portals on the main façade of Zois Mansion on Breg 22, Ljubljana. The building, characterized by *an extensive* architectural history and now combining six houses, was given its current appearance around 1805. The main façade features seven portals, with the main one richly designed. The semi-circular rusticated arch of the portal is composed of cuboid or trapezoid stones with triangular prismatic endings of various depths and textures or, rather, of alternating quarry-faced out-jutting stones and shallow smooth stones. Each segmented field between the corners of the base plate

and the semi-circular arch of the portal features a relief of a flower. Above the shaft is a volute-shaped attic, complete with a pair of smooth volutes and a pair of upside-down acanthus leaves. The portal, originating from the first Zois corner house, was transferred to the current location about 1765, when the house was merged with the next-door Erberg Mansion. Probably built in the workshop of the master stone carver Luka Mislej between 1710 and 1727, the portal represents a high-quality and original work that stands out from the rest of Ljubljana's contemporary production. Other portals are less elaborate and constructed in the late-Baroque design. The first, fourth, and sixth portals from the left were built about 1805, during the last expansion of the mansion, and may be ascribed to Ignac Prager, an architect from Ljubljana. The second, third, and seventh portals were added in 1832, during the last major restoration of the mansion, formally imitating the former three.

Zoisova palača, grb iz nekdanjega stolpa mestnega obzidja (foto: Metoda Kemperl).

Zoisova palača med letoma 1918 in 1932 (ZVKDS, območna enota Ljubljana, fototeka).

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)